

КОНСТРУЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ

У статті проаналізовано підходи до визначення суті дефініції «професійна кар'єра». Проаналізовано алгоритм побудови учнями ПТНЗ плану розвитку професійної кар'єри та побудови освітньо-професійної перспективи.

Ключові слова: кар'єра, професійна кар'єра, професійна перспектива.

Соціально-економічні перетворення, зумовлені переходом України до ринкової економіки, характеризуються складністю й неоднозначністю процесів, що відбуваються на ринку праці. Вони визначають необхідність якісної зміни змісту, форм і методів підготовки молоді до успішного входження до світу професійної праці, визначення й реалізації перспективної освітньо-професійної траєкторії. Перспективи розвитку економіки країн зумовлюють необхідність переосмислення цілей і завдань навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах, створення в них оптимальних умов для формування компетентної особистості, здатної до швидкої адаптації в динамічному ринковому середовищі. Результати психолого-педагогічних і соціологічних досліджень свідчать про нечіткість професійних намірів сучасної молоді, відсутність поєднання професійно-технічної освіти з процесами самопізнання і розвитку з метою професійного зростання учнів, неповного використання виховного потенціалу закладів професійно-технічної освіти щодо підготовки молоді до прогнозування свого особистісного та професійного розвитку. У цьому зв'язку актуалізується проблема підготовки учнів ПТНЗ до вибору професійної кар'єри, що визначає необхідність пошуків нових підходів до її вирішення в інтересах як самої особистості, так і суспільства.

Особливості проектування учнівською молоддю перспективної освітньо-професійної траєкторії стало предметом вітчизняних психолого-педагогічних досліджень відносно недавно. В публікаціях С. Алексєєвої, В. Лозовецької, О.Мельника, О. Моріна, В. Орлова та інших учених розкрито окремі аспекти проблеми підготовки учнівської молоді до проектування перспектив власного професійного розвитку. У контексті цієї проблематики значної уваги приділяється уточненню суті дефініції „професійний розвиток”, „професійна кар'єра”, „планування професійної кар'єри” тощо. Проте деякі аспекти зазначеної проблеми належного висвітлення у публікаціях не одержали.

Метою цієї статті є уточнення суті поняття „професійна кар'єра” та визначення основних етапів побудови перспектив професійної кар'єри учнями ПТНЗ.

У педагогічній і психологічній літературі можна зустріти велику кількість термінів, що описують уявлення особистості про майбутнє: „життєві цілі”,

„орієнтації на майбутнє”, „життєва перспектива”, „життєві плани”, „планування майбутнього” тощо. Ці терміни різняться об'єктами майбутнього, рівнем узагальнення й, внаслідок цього, різним прикладним потенціалом. Але за кожним із цих явищ, що належать до образу майбутнього людини, стоять зовсім конкретні психічні явища: переживання, життєві плани, цілі, цінності, рівні домагання тощо. Уявлення про майбутнє є невід'ємною частиною життєвого шляху учня ПТНЗ, оскільки вони утворюють суб'єктивний образ його розвитку. Особистість повинна невинно розвиватися і змінюватися таким чином, щоб її властивості й можливості були краще „приспособовані” до нових, більш складних проблем майбутньої професійної діяльності.

Необхідною умовою успішного життєвого самовизначення, важливою частиною якого є професійна кар'єра, є усвідомлення людиною того, що вона сама вибрала професійний шлях. Робота над проектуванням власного життя передбачає активну життєву позицію і зв'язує психологічне сьогодення та психологічне майбутнє учня ПТНЗ. Вибір професійної кар'єри є індивідуально-значимою проблемою: це вибір способу життя, шляхів саморозвитку, вибір долі, це тривалий, багаторічний процес активного особистісного самовизначення.

Принагідно зазначимо, що проблема підготовки учнівської молоді до вибору і планування своєї професійної кар'єри є відносно новою для вітчизняної психолого-педагогічної науки. Упродовж останніх років було здійснено низку досліджень, в яких відображено нове бачення сутності поняття „професійна кар'єра” з позицій психології і педагогіки, розширено її понятійний апарат, встановлено зв'язок реалізації професійної кар'єри з основними етапами професійного розвитку та становлення особистості тощо. Проте у психолого-педагогічній літературі можна знайти декілька підходів до розуміння сутності таких понять, як „кар'єра” та „професійна кар'єра”.

До початку 90-х рр. ХХ століття кар'єру досліджували переважно соціологи й економісти. Вона частіше розглядалася у вузькому значенні слова, а саме: як поділений на певні проміжки життєвий шлях людини, пов'язаний з її професійною діяльністю; як успішне просування в області суспільної, службової, наукової й іншої діяльності; або як рід занять, як професія, як послідовність і комбінація ролей, які людина виконує упродовж усього життя; як послідовність посад, займаних співробітником в одній організації, а в цілому – як динаміка статусу й активності людини в трудовій сфері.

На сьогодні кар'єру частіше аналізують у широкому сенсі цього слова й у взаємозв'язку з різними напрямками розвитку особистості. У контексті проблеми професійного вибору професійну кар'єру розглядала Л. Кудрінська. Вона визначила її як тривалий процес трудової перспективи особистості, що розвивається, опосередкований процесом змагання між індивідами на основі диференціації здібностей [5]. Побудову кар'єри як процес професійного самовизначення розглядав М. Пряжников. Він зокрема зазначав, що в ситуації вибору професійної кар'єри людина опиняється кілька разів впродовж життя (після закінчення школи, після закінчення професійного навчального закладу, при переході до іншої професійної сфери діяльності тощо). Грунтуючись на

широкому розумінні поняття „кар’єра”, М. Пряжников розглядав професійне самовизначення як провідну складову частину кар’єри [6]. Оскільки професійне самовизначення пов’язане з розвитком „Я-концепції” особистості, то є підстави вважати, що й професійна кар’єра щільно пов’язана з нею. З точки зору А. Бражникової, професійна кар’єра є способом самореалізації індивіда в умовах трудової діяльності [1, с. 141]. У дослідженні Є. Толгурової професійна кар’єра розглядається як процес професіоналізації особистості, без якого допрофесійна і професійна підготовка не будуть повноцінними, оскільки в людини не сформується постійне прагнення до професійного зростання. Таким чином, підкреслював автор, головна мета вибору професійної кар’єри полягає у формуванні усвідомленого ставлення до самостійного планування, коректуванні й реалізації перспективи свого життєвого, особистісного й професійного розвитку [7]. Сутність поняття „кар’єра”, не лише щодо професійної діяльності, а й в контексті інших життєвих подій, аналізували Д. Іванцевич і О. Лобанов. Вони, зокрема, зазначали, що про кар’єру мову може вестися не лише щодо професіоналів, але й домогосподарок, тимчасових, сезонних робітників тощо, оскільки вони теж прогресують у тому розумінні, що їхні здібності, уміння, навички тощо зростають разом із зростанням відповідного досвіду й відповідальності. У такому разі, вказували дослідники, йдеться про розвиток людини, але без зміни її соціального статусу [4].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень дає змогу під професійною кар’єрою розуміти динамічний процес вибору оволодіння і включення особистості до трудової діяльності за певною професією, для якого є характерним його незакінченість у контексті перманентної професіоналізації протягом всього активного трудового життя, який передбачає постійне підвищення професійного рівня, а також допускає зміну професії. За такого підходу поняття „професійна кар’єра” можна інтерпретувати як процес самореалізації людини в професійному житті, який передбачає наявність адекватних умов для прояву і систематичного розвитку її знань, навичок та особистісних якостей, що надають можливість закріпити за собою певний соціальний і професійний статус [4].

Підготовка молоді до побудови професійної кар’єри має своєю метою встановлення певного співвідношення між світом освіти й світом професійної праці. Включення такої підготовки до змісту навчально-виробничого та виховного процесів професійно-технічних навчальних закладів зумовлюється низкою об’єктивних причин, а саме: освіта в темпах свого розвитку відстає від соціально-економічного розвитку суспільства; молодь, виходячи з освітньої системи, має нерозвинуті навички адаптування у динамічному професійному середовищі; значна кількість учнів не можуть побачити значущої взаємозалежності між тим, що вони вивчали у ПТНЗ, і тим, що вони мають робити на конкретному робочому місці; у більшості учнів ПТНЗ не сформовані навички прийняття рішень щодо професійного майбутнього, об’єктивних ставлень до світу праці та ін. Таким чином, підготовка до вибору та реалізації професійної кар’єри має на меті підготовку учнів ПТНЗ до наступної трудової діяльності шляхом формування навичок адаптації, які дали б їм змогу

адаптуватися до змін суспільства саме так, щоб робота ставала більш значимою частиною всього способу життя. Із прийняттям такої позиції, підготовку особистості до вибору і реалізації кар'єри можна трактувати як загальний обсяг досвіду, через який накопичується знання виробляється ставлення до себе та професійній праці, а також навички, за допомогою яких вона самоідентифікується, обирає, планує й готується до роботи та інших життєвих можливостей, що у своїй сукупності власне й утворюють кар'єру.

Планування кар'єри можна визначити як процес виявлення та постановки мети в роботі або бізнесі, аналіз поточної ситуації і прогнозування можливості її досягнення. Процес містить у собі вибір роду занять та професії, підготовку до неї, одержання роботи або відкриття своєї справи, професійне зростання, варіанти корекції кар'єри аж до моменту припинення професійної діяльності. Як і будь-який інший план, він вимагає регулярного моніторингу проміжних результатів і оцінки поточної ситуації, порівняння планованих і фактичних підсумків, внесення коректувань, доробок і деталізації відповідно до отриманих результатів. При виборі напряму професійної кар'єри і професії треба враховувати три основні умови успішної кар'єри: професія повинна бути цікава; професія має відповідати здатностям і можливостям людини; професія повинна бути затребуваною на ринку праці.

Перспективи професійної кар'єри учня ПТНЗ можуть відображатися у плані професійної кар'єри. Зрозуміло, що такий план не є якимось документом, він має уявну форму й існує в думках молодого людини. Процес розробки учнем ПТНЗ плану професійної кар'єри складається з ряду послідовних етапів. Перший етап має за мету побудову образу професійного майбутнього на основі аналізу власних інтересів учня й їх співвіднесення з бажаним образом себе як фахівця. Аналізуючи ідеальну модель професійного й особистого розвитку, учень складає власний портрет як майбутнього фахівця. При цьому йому слід визначити основні потреби ринку праці в контексті таких проблем: групи професій, що потребуються, затребувані відповідними професіями якості особистості, особистісно значущі професійні цінності тощо. Кожну з перерахованих проблем учень розглядає крізь призму власних здатностей (можу), інтересів (прагну) й запитів, потреб суспільства (треба). Таким чином, з'являється можливість визначити як основні фактори, що впливатимуть на професійне майбутнє учня ПТНЗ, так і ресурси, необхідні йому для реалізації потенціалу професійно-технічної освіти в контексті професійної кар'єри.

Другий етап планування професійної кар'єри спрямований на постановку цілей. Аналізуючи свої переваги та здатності, учень визначає місце майбутньої роботи і бажані просування в посадовому або професійному аспектах (підвищення професійної майстерності, оволодіння додатковою (суміжною) спеціальністю тощо). Відповідно до вибору визначається мета і визначаються основні етапи на її досягнення (по закінченню ПТНЗ і на найближчі 5 років).

Третій етап являє собою вироблення дій по досягненню поставлених цілей. Відповідно до поставленої мети, учень проводить аналіз ресурсів і власних можливостей, необхідних для її досягнення (додаткова професійна освіта, саморозвиток тощо).

Четвертий етап передбачає дії по коректуванню і, в разі необхідності, зміни цілей. Для поглибленого аналізу та розуміння власних внутрішніх і необхідних зовнішніх ресурсів, учень у думках „оформляє” рефлексивний звіт, за підсумками реалізації кожного етапу плану (труднощі, з якими зіштовхнувся, ресурси, можливості, які не використовував).

Таким чином, план професійної кар’єри розв’язує проблеми відсутності чітких уявлень щодо прийдешнього професійного вибору і дає змогу подолати складності, що виникають в учнів ПТНЗ на різних етапах усвідомлення власних цілей відносно подальшої освітньо-професійної траєкторії. Такий план уможлиблює зробити процес планування професійної кар’єри наочним і представленим у вигляді чітко структурованої діяльності.

У дослідженнях Є. Головахи [2] були виділені також деякі характеристики перспективи, якими повинен характеризуватися такий план:

1. Реалістичність перспективи – це здатність особистості розділяти реальність і фантазію, концентрувати зусилля на тому, що має підстави для реалізації в майбутньому.

2. Перспектива повинна мати певні оптимістичності – співвідношення позитивних і негативних прогнозів щодо свого майбутнього, а також ступеня впевненості в тому, що очікувані події відбудуться в намічений термін. Оптимістичність перспективи тісно пов’язана з реальними досягненнями і з соціальною інтегрованістю особистості.

3. Диференційованість перспективи характеризується ступенем поділу майбутнього на послідовні етапи.

А. Чернявська [8] пропонує наступні етапи планування професійного шляху: а) збір інформації (основна діяльність – збір і оцінка професіографічної інформації); б) концептуалізація (основна діяльність – моделювання й візуалізація); в) „дизайн” (основна діяльність – вироблення стратегії); г) перетворення в життя (основна діяльність – планування дій); д) оцінка і формування нового плану (основна діяльність – оцінка й вироблення нового плану). При цьому вона підкреслює, що дані стадії застосовні до всіх видів кар’єрних рішень, незалежно від їхньої складності або віку, у якому вони приймаються.

Таким чином, планування професійного життя є безперервним процесом, об’єктивний характер якого обумовлюється закономірностями особистісного і професійного розвитку людини. Перспективи професійної кар’єри учня ПТНЗ можуть відображатися у плані його професійної кар’єри. Формування плану професійної кар’єри й освітньо-професійної траєкторії здійснюється за певним алгоритмом. Проте потребують подальшого дослідження такі аспекти розглянутої проблеми, як теоретико-методичне забезпечення процесу підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар’єри, організаційно-педагогічне забезпечення кар’єрного консультування учнів на етапах оптації та професійного підготовки тощо.

Список використаних джерел

1. Бражникова А.Н. Педагогическое мастерство в становлении профессионализма будущих специалистов /А.Н. Бражникова //Психологический ресурс в экономике и предпринимательстве: материалы Всероссийской науч.-практ. конф. – Ставрополь: СКСИ,

2002. – С. 140–143.

2. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 143 с.

3. Закатнов Д. О. Структура і показники готовності учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єри / Д. О. Закатнов // Професійне навчання на виробництві: зб. наук. праць : вип. III. – К. : Наук. світ, 2009. – С. 53–61.

4. Иванцевич Д. М. Человеческие ресурсы управления / Д. М. Иванцевич, А. А. Лобанов. – М. : Дело, 1994. – 424 с.

5. Кудринская Л.А. Профессиональная карьера выпускника технического вуза: дис. ...канд. соц. наук. / Кудринская Л. А. – Новосибирск, 1995. – 199 с.

6. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – Москва-Воронеж : Изд-во Ин-та прак. психологии, 1996. – 256 с.

7. Толгурова Э.Е. Формирование представлений о профессиональной карьере в процессе жизненного самоопределения старшеклассника: дис...канд. пед. наук / Толгурова Элона Евгеньевна. – Ставрополь, 2005. – 190 с.

8. Чернявская А. П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентаций / А. П. Чернявская. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. – 96 с.